

اعتباریابی مقیاس «حیات طیبه» مبتنی بر منابع اسلامی

رحمت اله مرزوقی^۱

فرزانه دیمه کار حقیقی^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۸/۰۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۲۵

DOI: 10.30497/esi.2024.245622.1722

چکیده

پژوهش حاضر با هدف اعتباریابی مقیاس «حیات طیبه» مبتنی بر منابع اسلامی انجام شد. رویکرد پژوهش کمی و روش مورد استفاده توصیفی-پیمایشی بود. اعضای هیئت علمی و دانشجویان دکتری رشته الهیات، معارف و تعلیم و تربیت اسلامی و دبیران و آموزگاران آموزش و پرورش، جامعه آماری پژوهش را تشکیل دادند که با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده، ۳۱۷ نفر برای نمونه پژوهش انتخاب شدند. جهت جمع‌آوری داده‌های پژوهش از پرسشنامه محقق‌ساخته، براساس مطالعات نظری و پیشینه پژوهشی، استفاده گردید و روایی و پایایی پرسشنامه از طریق روش روایی محتوایی و آلفای کرونباخ تأیید و به شیوه تحلیل عاملی تأییدی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. براساس نتایج بخش کمی، مقیاس «حیات طیبه» به‌دست نمونه پژوهش تأیید و نتایج تحلیل عاملی تأییدی معناداری تمامی مؤلفه‌های مقیاس و اعتبار آن را نشان داد.

واژگان کلیدی: اعتباریابی، «حیات طیبه»، متون اسلامی، مقیاس.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. استاد گروه مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران (نویسنده مسئول).

rmarzoghi@rose.shirazu.ac.ir

۲. دکتری مطالعات برنامه‌دستی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران. farzanedeimehakrahighi@gamil.com

بیان مسئله

آدمی، فراتر از حیات و زندگی دنیوی، زندگی حقیقی برتر و کاملتری نیز دارد و زمانی به آن دست پیدا می‌کند که تمامی استعدادهای درونی وی شکوفا شده باشد. برطبق آیه ۹۷ سوره نحل^۱ این زندگی برتر «حیات طیبه» نام دارد و حکم کلی برای دستیابی به «حیات طیبه» تلقی شده است؛ در واقع این آیه بیان می‌کند که اگر فردی عمل صالح انجام دهد، فقط قید به اینکه صاحب عمل، مؤمن باشد، «حیات طیبه» به او افزوده خواهد شد؛ در غیر این صورت، عمل برای کسی که مؤمن نیست، حبط می‌شود و اثری بر آن مترتب نیست. اصطلاح «حیات طیبه» معانی مختلفی در لفظ دارد. واکاوی این اصطلاح نشان می‌دهد که واژه حیات در مقابل واژه موت، به معنای زندگی، زنده بودن، نیروی رشد و حرکت و احساس است (راغب، ص ۲۶۹). و در آیات متعدد قرآن کریم (هود، ۱۰۸؛ ذاریات، ۵۶؛ نحل، ۳۶؛ انبیا، ۲۵؛ مؤمنون، ۲۳ و ۳۲؛ بقره، ۳۰؛ آل عمران، ۱۵) تحت تعابیر متفاوتی، مانند حیات نباتی، حیات حیوانی و حیات انسانی معرفی می‌گردد. واژه طیب نیز در لغت به معنای پاک و پاکیزه است و در مقابل خبث و ناپاکی قرار می‌گیرد. (ابن منظور، قرن ۷، ۱۴۱۴). نهج البلاغه (حکمت ۲۲۹) و سایر متون اسلامی نیز «حیات طیبه» را تحت عناوین روزی حلال، قناعت و رضا دادن به نصیب، رزق روزانه، عبادت توأم با روزی حلال، توفیق بر اطاعت فرمان خدا، سعادت، بهشت، شناخت پروردگار و استغنا از خلق و نیاز به پروردگار معنا نموده‌اند (قرطبی، ۱۳۶۴؛ طبرسی، ۱۳۸۹؛ طبری، ۱۴۱۵؛ فیض کاشانی، ۱۳۸۷؛ قمی، ۱۳۸۰؛ علامه طباطبایی، ۱۳۸۸؛ مکارم شیرازی، ۱۳۸۴؛ حمدان ورام، ۶۰۵ به نقل از چراغی، ۱۳۹۰؛ سفیان ثوری، ۱۴۰۳ به نقل از دیلمی، ۱۳۷۷؛ خواجه بمی، ۱۴۰۱).

علامه جعفری با بیان «حیات طیبه» در معنای حیات معقول، آن را حیات آگاهانه‌ای که نیروها و فعالیت‌های جبری و جبرنمای زندگی طبیعی را با برخورداری از نیروی اختیار، در مسیر هدف تکامل نسبی قرار داده و شخصیت انسانی را در این گذرگاه ساخته و وارد هدف اعلای زندگی می‌کند، تعریف می‌نماید (علامه جعفری، ۱۳۸۷، ص ۵۵-۱۴۵). علامه طباطبایی نیز ذیل آیه ۹۷ سوره نحل در توضیح مفهوم «حیات طیبه» به این نکته

۱. مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ.

تأکید دارد که اعطای «حیات طیبه» وعدهٔ جمیلی است که مصداق رحمت رحیمیه حق- تعالی در همین دنیا و در همهٔ شئون فردی و اجتماعی زندگی، به همهٔ زنان و مردان مؤمن که عمل صالح انجام می‌دهند، داده می‌شود و ثمرهٔ طبیعی آن در حیات آخرت، جنت و رضوان حق تعالی است (طباطبایی، ج ۱۲، ص ۴۱۹). همچنین استاد جوادی آملی «حیات طیبه» را امری فراطبیعی و آن را حیات متألّهانه می‌نامند که عالی‌ترین مرتبه برای انسان کامل است. ایشان ایمان و عمل صالح، رشد عقلانی، معرفت نفس، اخلاص و کرامت انسانی را بنیادهای این نوع از حیات معرفی کرده که برای آدمی حق محوری، بصیرت و نصرت الهی را به ارمغان خواهد آورد (جوادی آملی، ۱۳۸۹، ص ۳۴۰). از منظر استاد مصباح یزدی نیز «حیات طیبه»، معرفت و التزام به احکام الهی در این دنیا است که این نوع از حیات از آثار ایمان و عمل صالح بوده و کمال را هم در این دنیا و هم در آخرت برای انسان ایجاد خواهد کرد (مصباح یزدی، ۱۳۹۲، ص ۴۷۱).

در رابطه با مفهوم‌شناسی «حیات طیبه»، پژوهش‌های متعددی انجام شده است. درخشه و تبشیری (۱۳۹۹) بیان می‌کنند که حیات مطلوب در اندیشهٔ نوصدرائیان همان «حیات طیبه» است که در آن انسان کامل تحقق پیدا می‌کند و ارزش‌هایی چون عدالت، آزادی، خدمت به خلق، تشکیل حکومتی سعادت‌گرا از ملزومات این ایده به شمار می‌آید. در پژوهش سیدطاهرالدینی، وکیلی و ایزدی (۱۳۹۸) «حیات طیبه» مظهري از حیات حقیقی خداوند است؛ حیاتی که از پاکی و طهارت متبلور است و عاری از هر نوع خبائت و آلودگی است؛ از ایمان و عمل صالح شروع شده تا در مراتب کمال، انسان را مقرب درگاه پروردگار خویش کند. در مطالعه‌ای دیگر، حاجی علیان و کینا (۱۳۹۶) حیات را بر دو نوع کلی تقسیم می‌کنند که شامل حیات طبیعی و حیات حقیقی (پاک) است. تمامی مخلوقات اعم از انسان، حیوان، نباتات از حیات طبیعی برخوردارند؛ اما حیات حقیقی (پاک) فقط نصیب انسان‌هایی خواهد شد که به عالی‌ترین قابلیت‌های زندگی می‌اندیشند و حیات را در جاذبه‌های معنوی پی می‌گیرند.

در این پژوهش ایمان و عمل صالح راه‌های دستیابی انسان به «حیات طیبه» معرفی شده است. حاجی صادقی و بخشیان (۱۳۹۳) نیز به این نتیجه رسیدند که «حیات طیبه» نشئت‌گرفته از روحی جدید در انسان است. این روح اگرچه جدید است، اما در واقع، مرتبهٔ

فائزۀ روح تلقی شده که با فراهم شدن بستر مناسب، به اذن الهی، پدیدار می‌گردد و با اجابت دعوت خدا و رسول، با ایمان و عمل صالح و همچنین شکوفایی عقل از جانب خدا افاضه شده و انسان واقعی را به ظهور می‌رساند. زندیه و رضایی (۱۳۹۶) در پژوهش خود، ضمن معرفی حقیقت مراحل «حیات طیبه»، موانع وصول آن را از منظر علامه طباطبایی مورد واکاوی و مذاقه قرار داده و بیان نمودند که از راه‌های وصول به این حیات معنوی می‌توان به داشتن ایمان، عمل صالح، صبر، توکل و شکوفایی عقل اشاره نمود. قربانی (۱۳۹۲) نیز در پژوهش خود، بیان می‌کند که «حیات طیبه» در مقام زندگی جدید و پاکیزه، تمام ابعاد وجودی انسان را مورد توجه قرار می‌دهد؛ به گونه‌ای که هم روح انسان، هم جسم انسان، هم دنیای انسان و هم آخرت انسان تأمین می‌شود. «حیات طیبه» علاوه بر اینکه زندگی فردی را تأمین می‌کند، زندگی اجتماعی را نیز به سعادت و شادکامی رهنمون می‌سازد؛ در واقع، آنچه در این فرآیند اهمیت دارد، درونی‌سازی این نوع از حیات و تبدیل آن به فلسفۀ زندگی فردی و اجتماعی است. پرورش روح تعبد و توجه به نقش دین و ایمان و تقویت قوه درک، از جمله مواردی است که در این زمینه به افراد کمک می‌کند.

یکی از پژوهش‌هایی که به صورت گسترده، مفهوم «حیات طیبه» را مورد واکاوی و بررسی قرار داده است، پژوهش دیمه‌کار حقیقی، مرزوقی، جهانی و ترک‌زاده (۱۳۹۹) تحت عنوان «کاوش مفهوم «حیات طیبه» از منظر متون اسلامی: یک مطالعه کیفی» است. این پژوهش با استفاده از متون اسلامی (قرآن مجید، نهج‌البلاغه، صحیفه سجادیه و کلیۀ پژوهش‌های مرتبط با «حیات طیبه»)، الگوی مفهومی آن را در قالب شش مضمون پیش-نیازها، ویژگی‌ها، ساحت و عوامل زمینه‌ای، موانع، راهبردها و پیامدها/ دستاوردها تدوین نموده است. در این مطالعه که با استفاده از روش تحلیل مضمون انجام گرفته، پیش‌نیازهای دستیابی به مراتب «حیات طیبه» با توجه به آیه ۹۷ سوره نحل، ایمان و عمل صالح معرفی شده است؛ در واقع، ایمان معیار «حیات طیبه» و شرط ورود به آن است و عمل صالح که دارای مصادیق گسترده‌ای است، زمینه‌ساز «حیات طیبه» و معیار نهایی آن تلقی می‌شود و در صورت وجود هر دو، انسان به مراتب «حیات طیبه» دست پیدا خواهد کرد.

این پژوهش مفاهیمی را تحت عنوان ویژگی‌ها و پیام‌های ایجابی معرفی می‌کند که «حیات طیبه» باید واجد آن باشد و مصداق، مؤلفه‌های زمینه‌ساز و قواعد کلی آن هستند که

اعتباریابی مقیاس «حیات طیبه» .../رحمت اله مرزوقی و فرزانه دیمه کار حقیقی ۴۱

از اصول و فروع دین به دست آمده است؛ در واقع، ویژگی‌ها به مثابه بایدهایی بیان می‌شود که هرانسانی برای دستیابی به مراتب «حیات طیبه» باید آن را در وجود خویش نهادینه نماید. ویژگی‌ها به همراه ایمان و عمل صالح برای آدمی سرشتی پاک و الهی و مزین به ارزش‌های اخلاقی ایجاد کرده و این امر صعود انسان به سوی کمال را امکان‌پذیر خواهد نمود. در مقابل، مفاهیم سلبی، آن بخش از مفاهیمی هستند که در مغایرت و تضاد با ویژگی‌های «حیات طیبه» قرار می‌گیرد و باید از آن‌ها اجتناب شود. این پیام‌ها موانع «حیات طیبه» شناسایی شده‌اند. در این پژوهش، موانع به دو دسته موانع شکل‌گیری «حیات طیبه» و موانع استمرار آن در انسان، تقسیم شده که شامل موانع درونی و بیرونی است. شناخت و آگاهی از این موانع بسیار ضروری و پر اهمیت است؛ چراکه از جمله آسیب‌هایی است که تحقق «حیات طیبه» در انسان را دچار تهدید می‌کند.

از سویی، این مطالعه سرمایه‌ها و ارزش‌های درونی و معنوی انسان را راهبردها و شاخص‌های زندگی آرمانی و اسلامی، بر مبنای «حیات طیبه»، می‌داند که اگر به کار افتد و به بار بنشیند، می‌توان شاهد ظهور و بروز «انسان کامل» و صاحب کمال بود (مرزوقی، ۱۳۹۵)؛ در واقع، نگرش جامع انسان به هستی و هستی‌شناسی، تمامی زندگی، نیرو و استعداد‌های او را تحت پوشش قرار می‌دهد و با هم‌نگری و جامعیت این شاخص‌ها و راهبردها، سبب بیدارسازی و بسیج تمامی نیروهای مثبت و سرمایه‌های درونی انسان شده و آنگاه است که آدمی از همه ظرفیت‌های خود بهره خواهد برد. از منظر پژوهش دیمه‌کار حقیقی، مرزوقی، جهانی و ترک‌زاده (۱۳۹۹) شکل‌گیری مؤلفه‌های «حیات طیبه» در انسان، تحت تأثیر دو جریان درونی و بیرونی است و زمین و زمینه که فرد در آن قرار می‌گیرد یکی از مهم‌ترین عواملی است که می‌تواند بر رشد و تعالی او اثر بگذارد. از این روی، آدمی در بستر محیط عمومی زندگانی (خرد یا کلان، فردی یا جمعی) که شامل نظام‌های اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی، آموزشی و امثال آن است، می‌تواند مراتب دستیابی به «حیات طیبه» را طی نماید. *رتال جامع علوم انسانی*

در نهایت، باتوجه به نتایج به دست آمده از این پژوهش، مجموعه‌ای از اعتقادات، در مقام منشأ و اخلاقیات نیکو و اعمال صالح، ثمره بخش‌های جزئی و کلی و ظاهر و باطن زندگی طاهر، سالم، طیب و معنوی انسان را تشکیل می‌دهند که باعث رشد و صعود او به مقام

انسان مقرب شده و حیات جمعی و فردی را قداست و معنویت و صفا می‌بخشد. این مجموعه رفتارها و اعمال صالح تأثیر جدی بر طهارت و معنویت زندگی انسان داشته و باعث سلامت و صلاحیت فرد و جامعه اسلامی می‌گردد و در اصلاح و تقویت اخلاقی و ایمانی او نیز مؤثر است؛ بنابراین تمامی این رفتار و اعمال که مصادیق متنوعی از عمل صالح هستند در این مطالعه، پیامدها و دستاوردهای فردی و اجتماعی مفید و معنویت‌سازی تلقی شده که قرآن و متون اسلامی بر آن تأکید داشته و در صورت تحقق «حیات طیبه»، در انسان پدیدار خواهد گشت و زندگی فردی و اجتماعی را در ابعاد مختلف آن پاک و طاهر نموده و منتج به رشد و کمال مادی و معنوی بشریت و جامعه بشری می‌گردد (دیمه‌کار حقیقی، مرزوقی، جهانی و ترک‌زاده، ۱۳۹۹).

بنابراین باتوجه به نتایج پژوهش دیمه‌کار حقیقی، مرزوقی، جهانی و ترک‌زاده (۱۳۹۹)، «حیات طیبه» و دستیابی به مراتب آن در زندگی فردی و جمعی، نیازمند شناخت معنا و شناسایی شاخصه‌های زمینه‌ساز این مفهوم است که در قالب ۶ مضمون پیش‌نیازها، ویژگی‌ها و موانع شاخص‌ها و راهبردها، ساحت‌ها و عوامل زمینه‌ای و دستاوردها و پیامدها معرفی شد؛ لذا در راستای تلاش صورت‌گرفته جهت بررسی نظری و مفهومی «حیات طیبه» که به صورت جامع و کامل، این مفهوم را با تأمل و تفکر و براساس متون اسلامی و قرآنی مورد بررسی قرار داده است، فرض اصلی پژوهش حاضر برآزش و اعتباریابی مقیاس ارائه‌شده مرزوقی، دیمه‌کار، جهانی و ترک‌زاده (۱۳۹۹) با استفاده از داده‌های کمی است تا از این رهگذر به این پرسش پاسخ داده شود که آیا مقیاس «حیات طیبه» مبتنی بر متون اسلامی دارای اعتبار است یا خیر؟

روش پژوهش

نوع پژوهش در اعتباریابی مقیاس «حیات طیبه» مبتنی بر منابع اسلامی با هدف کاربردی و روش پژوهش توصیفی-پیمایشی انجام شده است. جامعه آماری پژوهش را اعضای هیأت علمی و دانشجویان دکتری رشته الهیات، معارف و تعلیم و تربیت اسلامی و همچنین دبیران و آموزگاران آموزش و پرورش که سابقه تدریس در دوره‌های تحصیلی و دروس قرآنی و معارف را داشتند، تشکیل دادند. جهت انتخاب نمونه، از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده استفاده شد و ۳۱۷ نفر پرسشنامه را تکمیل نمودند. ملاک اصلی گزینش نمونه مطالعاتی

اعتباریابی مقیاس «حیات طیبه» .../رحمت اله مرزوقی و فرزانه دیمه کار حقیقی ۴۳

تجربه کاری، تحصیل، تألیف، پژوهش و اجرا در حوزه معارف اسلامی، علوم دینی و قرآنی و تعلیم و تربیت اسلامی بود. نتایج حاصل از یافته‌های توصیفی جمعیت‌شناختی نشان داد که ۱۷۵ نفر از پاسخگویان تحصیلات کارشناسی، ۱۲۳ نفر کارشناسی ارشد و ۲۴ نفر دکتری تخصصی دارند. همچنین ۴۲ نفر از پاسخگویان کمتر از ۵ سال، ۱۵۵ نفر بین ۶ الی ۱۵ سال، ۱۱۰ نفر بین ۱۶ الی ۲۵ سال و ۱۵ نفر بیش از ۲۵ سال سابقه کاری داشتند. ابزار گردآوری اطلاعات در این پژوهش، پرسشنامه محقق‌ساخته بود که بر همین اساس، مجموعه مؤلفه‌ها و گویه‌های مقیاس «حیات طیبه» به پرسشنامه تبدیل شد. روایی پرسشنامه با استفاده از روایی صوری مورد ارزیابی قرار گرفت. بدین صورت که پرسش‌ها برای تعدادی از خبرگان و اساتید دانشگاه ارسال و از آنان خواسته شد که پس از مطالعه پرسشنامه، نظرات و اصلاحات خود را در مورد روایی آن اعلام نمایند. همچنین برای روایی محتوایی از نسبت روایی CVR و آزمون تحلیل عاملی تأییدی استفاده شد. باتوجه به اینکه تعداد متخصصان ۱۰ نفر بود و حداقل مقدار برای روایی با ۱۰ متخصص، ۰/۶۲ است، مقدار عددی تمام آیتم‌ها بیشتر از حداقل مقدار به دست آمد و نتایج روایی محتوایی پرسشنامه را نشان داد. ضریب پایایی پرسشنامه، با استفاده از روش آلفای کرونباخ و نرم‌افزار SPSS برای الگوی «حیات طیبه» و مؤلفه‌های آن، ۰/۹۳۷ گزارش گردید. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها و بررسی رابطه بین اجزای الگوی پژوهش (الگوی مفهومی «حیات طیبه» مبتنی بر متون اسلامی)، از تحلیل عاملی تأییدی و نرم‌افزار AMOS استفاده شد.

یافته‌های پژوهش

در این بخش، برای ارزیابی مضمین الگوی «حیات طیبه» از تحلیل عاملی تأییدی استفاده گردید؛ بنابراین ابتدا اعتبار مدل بررسی شده و سپس بارهای عاملی مورد ارزیابی قرار گرفت. بدیهی است که شاخص‌های برازش سه نوع مطلق، تطبیقی و مقتصد دارند که گزارش هر کدام ضروری است. اگر حداقل سه مورد از شاخص‌ها قابل‌پذیرش باشند، می‌توان نتیجه گرفت که مدل از اعتبار کافی برخوردار است.

نتایج حاصل از تحلیل عاملی تأییدی برای شبکه مضمین «حیات طیبه»، نشان می‌دهد که مقدار شاخص نسبت بحرانی به درجه آزادی (CMIN/DF) ۳/۴۰۵ است که مقدار مطلوبی برای اعتبار الگو است. مقدار ریشه میانگین مربعات خطای برآورد (RMSEA) نیز

۰/۰۷۴ است که باتوجه به کوچکتر از ۰/۰۸ بودن، قابل قبول و نشان‌دهنده تأیید الگوی پژوهش است. همچنین شاخص برازش تطبیقی (CFI) ۰/۹۲۱ و شاخص برازش مقتصد هنجار شده (PNFI) ۰/۶۸۸ است که همگی نشان‌دهنده اعتبار مطلوب و تأیید الگوی پژوهش است (جدول ۱).

جدول ۱. شاخص‌های برازش مدل تحلیل عاملی تأییدی شبکه مضامین «حیات طیبه»

مضامین	شاخص برازش	میزان	ملاک	تفسیر
حیات طیبه	CMIN/DF	۳/۴۰۵	کمتر از ۵	برازش مطلوب
	RMR	۰/۰۳۹	کمتر از ۰/۰۵	برازش مطلوب
	RMSEA	۰/۰۷۴	کمتر از ۰/۰۸	برازش مطلوب
	PNFI	۰/۶۸۸	بیشتر از ۰/۶	برازش مطلوب
	CFI	۰/۹۲۱	بیش از ۰/۹	برازش مطلوب

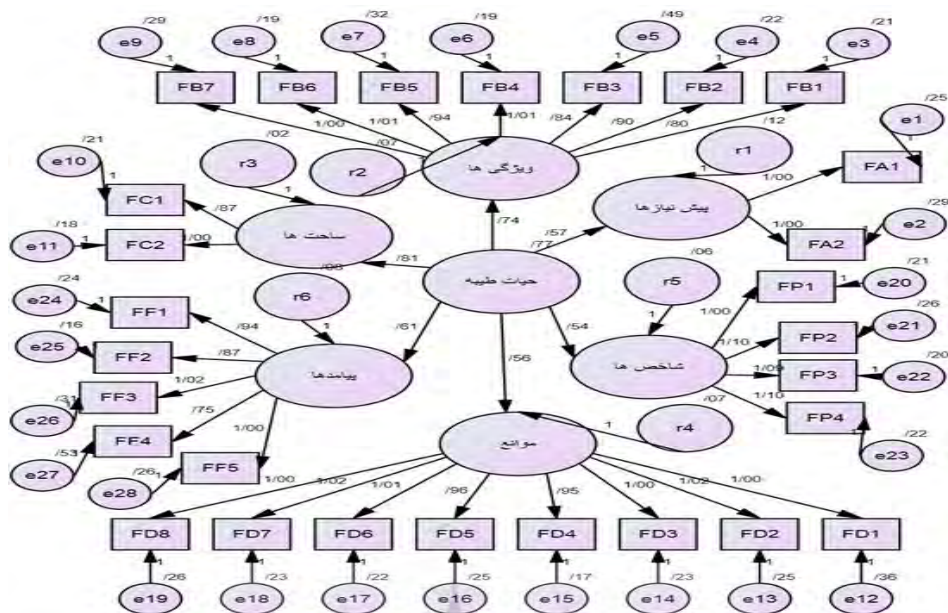
ضریب برآورد شده استاندارد (بار عاملی) برای زیرمؤلفه‌ها، بزرگتر از ۰/۵ بوده و در سطح احتمال ۹۵ درصد، معنی‌دار هستند ($p < ۰/۰۵$)؛ در نتیجه مؤلفه‌های تعیین شده به صورت معنی‌داری، می‌توانند شبکه مضامین «حیات طیبه» را تبیین کنند (جدول ۲).

جدول ۲. برآوردهای رگرسیونی استاندارد و غیراستاندارد شبکه مضامین «حیات طیبه» در مرتبه دوم

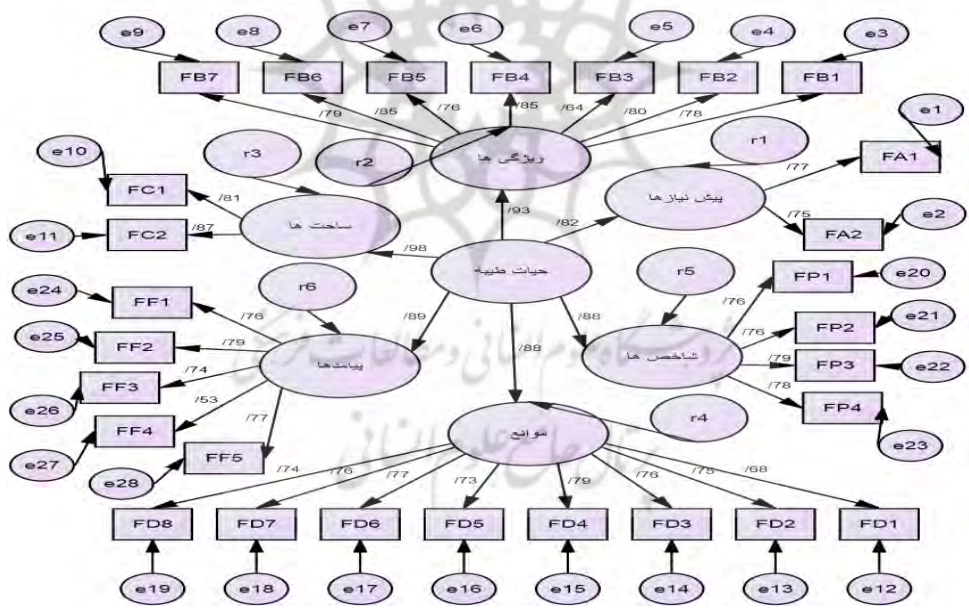
مضامین سازمان‌دهنده	مضامین پایه	نماد	ضریب برآورد شده	خطای معیار برآورد شده	نسبت بحرانی	سطح معنی‌داری	ضریب برآورد شده استاندارد
پیش‌نیازها	ایمان	FA1	۱	-	-	۰/۰۰۱	۰/۷۷۴
	عمل صالح	FA2	۱/۰۰۴	۰/۰۸۲	۱۲/۱۶۸	۰/۰۰۱	۰/۷۴۸
ویژگی‌ها	توکل به خدا و اخلاص	FB1	۰/۷۹۹	۰/۰۵۲	۱۵/۴۱۷	۰/۰۰۱	۰/۷۷۵
	اطمینان قلبی و احساس ارزشمندی	FB2	۰/۹۰۲	۰/۰۵۶	۱۶/۱۴۳	۰/۰۰۱	۰/۸۰۳
	خوش اخلاقی و فروتنی	FB3	۰/۸۴۳	۰/۰۶۹	۱۲/۲۲۹	۰/۰۰۱	۰/۶۴۳
	بردباری و خودکنترلی	FB4	۱/۰۱۰	۰/۰۵۸	۱۷/۵۱۷	۰/۰۰۱	۰/۸۵۴
	واقع‌بینی و عقلانیت	FB5	۰/۹۴۴	۰/۰۶۳	۱۵/۰۰۶	۰/۰۰۱	۰/۷۵۹
	بخشنده‌گی و فداکاری	FB6	۱/۰۱۰	۰/۰۵۸	۱۷/۳۷۵	۰/۰۰۱	۰/۸۴۹

اعتباریابی مقیاس «حیات طیبه» .../رحمت اله مرزوقی و فرزانه دبمه کار حقیقی ۴۵

مضامین سازمان-دهنده	مضامین پایه	نماد	ضریب برآورد-شده	خطای معیار برآورد	نسبت بحرانی	سطح معنی‌داری	ضریب برآوردشده استاندارد
	آگاهی و تعهد	FB7	۱	-	-	۰.۰۰۱	۰.۷۹۰
ساحت‌ها	محیط خُرد	FC1	۰.۸۷۳	۰.۰۴۸	۱۸.۲۶۱	۰.۰۰۱	۰.۸۰۹
	محیط کلان	FC2	۱	-	-	۰.۰۰۱	۰.۸۶۵
موانع	خودپرستی و غرور	FD1	۱	-	-	۰.۰۰۱	۰.۶۸۰
	حسادت و زیاده‌طلبی	FD2	۱.۰۱۹	۰.۰۸۲	۱۲.۳۶۸	۰.۰۰۱	۰.۷۵۰
	رفاه‌طلبی و هواس‌رانی	FD3	۰.۹۹۵	۰.۰۸۰	۱۲.۵۰۶	۰.۰۰۱	۰.۷۵۹
	بدگمانی و افترا	FD4	۰.۹۴۸	۰.۰۷۳	۱۲.۹۸۳	۰.۰۰۱	۰.۷۹۲
	بدعهدی و تزویر	FD5	۰.۹۵۶	۰.۰۷۹	۱۲.۰۴۶	۰.۰۰۱	۰.۷۲۸
	دوگانگی و نفاق	FD6	۱.۰۰۸	۰.۰۸۰	۱۲.۶۰۱	۰.۰۰۱	۰.۷۶۶
	اسراف و ستیزه‌گری	FD7	۱.۰۱۶	۰.۰۸۱	۱۲.۵۴۳	۰.۰۰۱	۰.۷۶۲
	بدخلقی و ناشکری	FD8	۰.۹۹۷	۰.۰۸۲	۱۲.۱۶۸	۰.۰۰۱	۰.۷۳۷
شاخص‌ها / راهبردها	خداشناسی و خودشناسی	FP1	۱	-	-	۰.۰۰۱	۰.۷۶۲
	ولایت‌محوری	FP2	۱.۱۰۴	۰.۰۸۰	۱۳.۷۳۹	۰.۰۰۱	۰.۷۵۷
	معرفت و تربیت-محوری	FP3	۱.۰۸۹	۰.۰۷۵	۱۴.۴۵۶	۰.۰۰۱	۰.۷۹۳
	کمال‌محوری	FP4	۱.۱۰۳	۰.۰۷۷	۱۴.۲۷۱	۰.۰۰۱	۰.۷۸۳
پیامدها / دستاوردها	رستگاری و مصلحت‌اندیشی	FF1	۰.۹۴۳	۰.۰۶۸	۱۳.۹۵۶	۰.۰۰۱	۰.۷۶۰
	فرزانگی و خویش‌سازی	FF2	۰.۸۶۹	۰.۰۵۹	۱۴.۶۴۵	۰.۰۰۱	۰.۷۹۴
	حق‌طلبی و خیرخواهی	FF3	۱.۰۲۳	۰.۰۷۵	۱۳.۶۲۴	۰.۰۰۱	۰.۷۴۴
	شایستگی‌های رفتاری	FF4	۰.۷۴۷	۰.۰۸۰	۹.۳۱۴	۰.۰۰۱	۰.۵۲۷
	استقلال‌طلبی	FF5	۱	-	-	۰.۰۰۱	۰.۷۶۷

شکل ۱. تحلیل عاملی تأییدی مرتبه دوم شبکه مضامین «حیات طیبه» در حالت غیراستاندارد

شکل ۲. تحلیل عاملی تأییدی مرتبه دوم شبکه مضامین «حیات طیبه» در حالت استاندارد

بحث و نتیجه گیری

باتوجه به اینکه مبنای اصلی این پژوهش، مطالعه مرزوقی، دیمه کار، جهانی و ترکزاده (۱۳۹۹) باعنوان «کاوش مفهوم "حیات طیبه" از منظر متون اسلامی: یک مطالعه کیفی» می باشد؛ هدف پژوهش حاضر اعتباریابی مقیاس «حیات طیبه» مبتنی بر منابع اسلامی است. مقیاس «حیات طیبه» شش مضمون سازمان دهنده، تحت عناوین پیش نیازها، ویژگی ها، ساحت و عوامل زمینه ای، موانع، راهبردها و پیامدها و دستاوردها است. مؤلفه پیش نیازها شامل مضامین ایمان و عمل صالح، مؤلفه ویژگی ها شامل مضامین پایه توکل به خدا و اخلاص، اطمینان قلبی و احساس ارزشمندی درونی، خوش اخلاقی و فروتنی، بردباری و خودکنترلی، واقع بینی و عقلانیت، بخشندگی و فداکاری، آگاهی و تعهد، مؤلفه شاخص ها و راهبردها شامل مضامین خداشناسی و خودشناسی، ولایت محوری، معرفت و تربیت محوری، کمال محوری، مضمون سازمان دهنده پیامدها/ دستاوردها شامل مضامین پایه رستگاری و مصلحت اندیشی، فرزنگی و خویشتن سازی، خیرخواهی، شایستگی های رفتاری، استقلال- طلبی، مؤلفه موانع شامل مضمون پایه خودپرستی و غرور، حسادت و زیاده طلبی، رفاه- خواهی و هوس رانی، بدگمانی و افترا، بدعهدی و تزویر، دوگانگی و اختلاف، اسراف و ستیزه گری، بدخلقی و ناشکری و درنهایت، مؤلفه ساحت ها/ عوامل زمینه ای شامل مضمون پایه محیط خرد و محیط کلان است (مرزوقی، دیمه کار، جهانی و ترکزاده، ۱۳۹۹). بنا بر این مبانی، مقیاس «حیات طیبه» باتوجه به منابع اسلامی و قرآنی ارائه گردید و از آنجاکه با جامعیت و کل نگرایی به این مفهوم پرداخته شده است، می تواند زمینه را برای برخورد نظام مند و منسجم با مفهوم «حیات طیبه» فراهم نماید.

همچنین، در این پژوهش تلاش شد تا این مقیاس با استفاده از داده های کمی مورد اعتباریابی قرار گیرد؛ بنابراین، نتایج حاصل از تحلیل عاملی تأییدی برای شبکه مضامین «حیات طیبه» نشان می دهد که مقدار شاخص نسبت بحرانی به درجه آزادی $3/405$ است که مقدار مطلوبی برای اعتبار الگو است. مقدار ریشه میانگین مربعات خطای برآورد نیز $0/074$ است که باتوجه به کوچکتر از $0/08$ بودن، قابل قبول و نشان دهنده تأیید الگوی پژوهش است. همچنین شاخص برازش تطبیقی $0/921$ و شاخص برازش مقتصد هنجار شده $0/688$ است که همگی نشان دهنده اعتبار مطلوب و تأیید الگوی «حیات طیبه»

مبتنی بر متون اسلامی هستند. ضریب برآوردشده استاندارد (بار عاملی) برای زیر مؤلفه‌های الگوی «حیات طیبه» مبتنی بر متون اسلامی، بزرگتر از ۰/۵ بوده و در سطح احتمال ۹۵ درصد، معنی‌دار هستند ($p < 0/05$)؛ بنابراین مؤلفه‌های تعیین‌شده به صورت معنی‌داری، شبکه مضامین «حیات طیبه» را در قالب پیش‌نیازها، ویژگی‌ها، شاخص‌ها/ راهبردها، ساحت‌ها/ عوامل زمینه‌ای، موانع و دستاوردها تبیین کرد.

نتایج به دست آمده در این بخش، نشان می‌دهد که مقیاس «حیات طیبه» می‌تواند در موقعیت‌ها و موضوعات مختلف و برای پژوهش‌های آتی نیز در حوزه‌های آموزش و پرورش و آموزش عالی، مبنا و الگوی نظری جامعی در راستای تدوین چارچوب‌های برنامه درسی تلقی شود که این امر اعتبار بیرونی این مقیاس را نشان می‌دهد. در این پژوهش، مواردی همچون محدودیت‌های ذاتی (خطاهای اندازه‌گیری، پاسخ‌های قابل-پذیرش اجتماعی و...) در روش‌های جمع‌آوری و اندازه‌گیری یافته‌ها، احتیاط در تعمیم یافته‌ها، با توجه به جامعه آماری محدود، تعداد زیاد پرسش‌های پرسشنامه‌ها و طولانی شدن زمان اجرای آن و سوگیری و جهت‌گیری پاسخ‌دهندگان به پرسشنامه که خارج از کنترل محقق بود، محدودیت‌های پژوهش مطرح می‌گردد.

بر اساس یافته‌های این پژوهش می‌توان به پژوهشگران آینده در حوزه‌های مختلف اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و آموزشی نیز تدوین نقشه علمی و عملی زندگی پاک (حیات طیبه) را پیشنهاد نمود تا در این راستا، زمینه مناسبی جهت توسعه، ایجاد و درونی‌سازی نظامی از نگرش‌ها، دانش‌ها، روش‌ها، رفتارها و ارزش‌های اخلاقی و اسلامی برای جامعه فراهم گردد و از این رهگذر بستر رشد و ارتقای معنوی، عقلانی، عاطفی و اخلاقی میسر شود.

منابع

- قرآن کریم، ترجمه مهدی الهی قمشه‌ای، قم: انتشارات فاطمه الزهرا، ۱۳۸۰، چاپ دوم.
نهج البلاغه، ترجمه محمد دشتی. قم: آل علی (ع)، ۱۳۹۱، چاپ سوم.
صحیفه سجادیه، ترجمه حسین انصاریان. مشهد: انتشارات آستان قدس، ۱۳۹۵، چاپ اول.
مفاتیح الجنان، ترجمه موسی کلانتری دامغانی. قم: نشر بخشایش، ۱۳۸۰، چاپ اول.
ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴). «لسان العرب»، محقق و مصحح: جمال الدین میردامادی، ج ۳.

بیروت: دار الفکر للطباعة و النشر و التوزیع.

جعفری، محمد تقی (۱۳۸۷). «حیات معقول». تهران: مؤسسه تدوین و نشر آثار استاد علامه.

جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۹). «تفسیر انسان به انسان»، چاپ پنجم. قم: مرکز نشر اسراء.

جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۹). «فطرت در آئینه قرآن». فصلنامه انسان پژوهی. ۷(۲۳).

چراغی، صدیقه (۱۳۹۰). «بررسی تطبیقی آراء علامه جعفری و آیت الله جوادی آملی در خصوص

حیات طیبه و جنبه‌های تربیتی آن». پایان‌نامه کارشناسی ارشد. تهران: دانشگاه الزهراء، دانشکده الهیات

حاجی صادقی، عبدالله و ابوالقاسم بخشیان (۱۳۹۳). «مفهوم شناسی و حقیقت یابی حیات طیبه از

منظر قرآن». انسان پژوهی دینی، (۳۱)، ۱۱-۱۶۵، ۱۸۵.

حاجی علیان، نیره؛ کینخا، احمد (۱۳۹۶). تبیین چیستی و چرایی حیات طیبه در اسلام، سومین

کنفرانس توانمندسازی جامعه در حوزه علوم انسانی و مطالعات مدیریت، تهران: مرکز

توانمندسازی مهارت‌های فرهنگی و اجتماعی جامعه.

خواججه بمی، محمد حسین (۱۴۰۱). «شاخصه‌ها و آثار حیات طیبه در قرآن کریم با تأکید بر

دیدگاه آیت الله جوادی آملی». مطالعات فهم قرآن. (۱)، ۱-۱۹۵، ۱۷۷.

درخشه، جلال و حمیدرضا تبشیری (۱۳۹۹). «مؤلفه‌های «حیات طیبه» در اندیشه سیاسی

نوصدرائیان با تأکید بر آراء علامه طباطبایی و شهید مطهری». دانش سیاسی، (۱)، ۱۶-۱۱۷، ۱۴۴.

دیمه کار حقیقی، فرزانه و رحمت اله مرزوقی و جعفر جهانی و جعفر ترکزاده (۱۳۹۹). «کاوش

مفهوم «حیات طیبه» از منظر متون اسلامی: یک مطالعه کیفی». عقل و دین. (۲۳)، ۱۲-۱۵۹، ۱۳۴.

راغب اصفهانی، حسین بن محمد (بی تا). «معجم مفردات الفاظ القرآن». بیروت: انتشارات دارالعلم.

زندیه، مهدی و صدیقه رضایی (۱۳۹۶). «واکاوی حقیقت حیات طیبه، مراحل و عوامل وصل به

آن از دیدگاه علامه طباطبایی». مفتاح (مطالعات تفسیری و معناشناختی قرآنی). (۵)، ۷۹-۱۰۰.

«سند تحول راهبردی نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران» (۱۳۸۹). تهران:

دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش.

سیدطاهرالدینی، سیدعلی، ایزدی، مهشید، و کیلی، نجمه (۱۳۹۸). «ایضاح خوانش قرآنی «قناعت»

به عنوان عاملیت بهم تنیدگی حیات طیبه در نهج البلاغه». فصلنامه مطالعات قرآنی، (۴۰)، ۱۰-۹۳، ۱۰۹.

طباطبایی، سید محمدحسین (۱۳۸۸). «بررسی‌های اسلامی»، جلد ۲، چاپ ۲. قم: مؤسسه بوستان

کتاب.

طباطبایی، محمد حسین (۱۳۷۵). «المیزان فی تفسیر القرآن». قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه

مدرسین حوزه علمیه.

طباطبائی سید محمدحسین (۱۳۶۳). «تفسیر المیزان»، ترجمه سید محمدباقر موسوی همدانی. قم:

دفترتشارات اسلامی.

طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۸۹). «تفسیر جوامع الجامع». تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

طبری، محمد بن حریر (۱۳۴۶). «جامع البیان فی تفسیر القرآن»، جلد ۱۴، ترجمه محمد باقر

خالصی. قم: دارالعلم.

فیض کاشانی، ملاحسن (۱۳۸۷). «تفسیر الصافی». تهران: انتشارات صدر.

قربانی، اکبر (۱۳۹۲). «چیستی حیات طیبه، ابعاد و پیامدهای اجتماعی آن از دیدگاه اندیشمندان

مسلمان». پایان نامه کارشناسی ارشد. قم: دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام. دانشکده الهیات و

معارف اسلامی.

قرطبی، محمد بن احمد (۱۳۶۴). «الجامع الأحكام القرآن». تهران: ناصرخسر.

مرزوقی، رحمت اله (۱۳۹۵). «نظریه های ساختاری در پارادایم تعلیم و تربیت اسلامی». تهران: آوای

نور.

مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۹۲). «آیین پرواز»، چاپ هفتم. قم: انتشارات مؤسسه آموزشی و

پژوهشی امام خمینی (ره).

مکارم شیرازی، ناصر و همکاران (۱۳۸۴). «تفسیر نمونه». تهران: دارالکتاب الاسلامیه.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی